

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертацията на

Костадин Кирилов Нушев

на тема: *История на руските философско-религиозни идеи за човека и
духовните основи на нравствеността*

за присъждане на образователната и научна степен *Доктор*

в професионално направление *2.3. Философия*

по научната специалност *История на философията*

от научно жури на **ЮЗУ „Неофит Рилски“ - Благоевград**

от проф. дфн Валентин Канавров

Дисертацията е в обем от 292 стр., вкл. библиография на цитираните източници. Чистият текст е 286 стр. Библиографията е релевантна на съдържанието на дисертацията и достатъчна в изворово, информационно, херменевтично и интерпретативно отношение. Библиографията е подразделена на извори и първична литература (50 заглавия), философско-историческа и научно-критическа литература (на кирилица и латиница) и енциклопедии и речници (4 заглавия) на български, руски, английски и немски език. Всички заглавия са цитирани и използвани в текста. Дисертацията е придружена от автореферат и съпътстващи документи. Авторефератът в обем от 22 стр. стриктно следва структурата на дисертацията и напълно възпроизвежда нейното съдържание. В автореферата коректно са отразени основните приносни моменти на дисертацията и публикациите на автора по нейната тематика. Съпътстващите документи са пълни според изискванията на закона и другите нормативни документи, които уреждат процедурата.

Академичното CV на Костадин Нушев включва: завършена специалност *Богословие* в Софийския университет „Св. Кл. Охридски“ през 1996 г. с магистърска ОКС; втора специалност по културология от Философския факултет на СУ; от 2001 г. въз основа на спечелен конкурс е приет за редовен асистент в Богословския факултет на СУ, а от 2010 г. въз основа на конкурс е доцент в същия факултет; в БФ води дисциплините *Нравствено богословие*,

Етически системи, Православна християнска духовност и Основи на социалното учение на Православната църква; от 2014 г. чете във Философския факултет на СУ дисциплината *Християнство и биоетика* в магистърската програма *Интегративна биоетика*. Нушев е експерт към културно-просветния отдел на Светия Синод на *Българската православна църква*. Член е на *Централната етична комисия по трансплантация*, на *Съюза на учените в България* и на научния съвет на *Центъра за изследване на религиите* към Софийския университет. Член е на различни международни и национални изследователски институции и академични асоциации. Бил е гост лектор в Богословския факултет на Университета в Братислава (Словакия) и е участвал в множество международни научно-изследователски проекти и конференции в страната и чужбина.

Трябва да се добави фактът, че Нушев е докторант на самостоятелна подготовка под научното ръководство на доц. Георги Донеv.

Дисертацията има сложен дисциплинарен и интердисциплинарен теоретичен характер, разгръща се по няколко водещи теоретични линии и преплита няколко научни „сюжета“, като строго удържа научната специалност *История на философията*. В това виждам нейното първо теоретично достойнство, което, разбира се, не е *per se*, а се разкрива в съответната/съответните интерпретация/интерпретации. Дисертацията се изгражда на историко-философския терен на руската религиозна философия, която сама по себе си е достатъчно комплициран духовен феномен на границата между философия и богословие със силни идеологически, политически, културни и геополитически влияния. В тази преплетеност Нушев идеализационно ограничава своя изследователски интерес върху платформата на антропологията, като извежда на преден план нравствената проекция в нейния духовен формат. Рецензията отчита тази йерархия на смисловост, акценти и нюанси, като откроява проблемното поле, дисциплинарните диференциации, неизбежната компаративистика, съдържателните проекции, методологическите рефлексии и спецификата на получените теоретични резултати. В успешното решаване на тези изследователски задачи се състои

според мен е второто научно достойнство на дисертацията, което също е от „вторично“ естество и подлежи на интерпретационно конкретизиране и разгръщане.

Дисертацията е организирана в увод, две глави (подразделени на параграфи и подпараграфи) и заключение. Те са добре балансирани както в изследователски план, така и като изложение на основните идеи и методологическия подход на дисертанта. Структурата на дисертацията съответства на нейната преплетена интердисциплинарност и нейния сложен композиционен строеж.

Уводът очертава значението на руската религиозно-философска култура, нейната оригинална метафизическа традиция, основните идеи на този духовен феномен и неговото място в историята на европейската философия. Още тук се открояват акцентът от страна на самата руска религиозна философия върху антропологията и нейният същностен антропоцентричният характер. Дисертантът не се задоволява с общи описания или повърхностни обяснения на този своеобразен духовен ренесанс, а задълбочено анализира произхода и характера на руската религиозна философия и основните етапи на нейното развитие. Уводът съдържа и основните дестинкции на жанра „дисертация“: актуалност на темата, обзор върху литературата по проблематиката (тук специално искам да отбележа стриктните описания, вкл. в теоретично и дисциплинарно отношение на огромното количество литература по темата, вкл. на български език), обект и предмет на анализа, цели и задачи на изследването, методология и т.н. Всички те са педантично изложени. В шест пункта са обособени „по-важните и определящи философско-религиозни идеи за човека и Бога“. Уводът е оправдано пространен. Той включва работна (изходна) хипотеза, която фундаментализира изначално религиозния характер и насоченост на руската философия, имаща метафизични идеи и духовни корени в християнството. Но в увода отсъства същинска, ясно формулирана и лапидарно спрегната докторска теза. Може да се предполага, че тя е представена в експресивната формулировка за Руската идея, която обстойно е анализирана в пункт 4 на увода. В автореферата е обособен подпараграф със

заглавие 3. *Основна теза на дисертационния труд*, който е с обем около две страници. Но и там липсва стегнато записана докторска теза. Подпараграфът е добре разработен, като са повторени формулировките от дисертацията „за изначалната връзка между религията и философията, върху метафизичните и систематични аспекти на философския теизъм и проблематиката за идеята и абсолютното битие на Бога и битието на света, произтичащ от Него“ и за изходната теза на дисертационното изследване.

Първата глава *История на руската религиозна философия през XIX век* е подразделена на шест параграфа, всеки с по няколко подпараграфа. Параграфите са: 1. Философско-религиозни идеи в традицията на руската християнска култура и православната духовност; 2. Философски идеи за свободата на човека и духовните основи на нравствеността в творчеството на руските славянофили; 3. Философско-религиозни идеи за свободата на човека и християнските основи на нравствеността в творчеството на Ф. М. Достоевски; 4. Религиозно-философското учение на Лев Толстой и етическите идеи на nihilизма, анархизма и социализма; 5. Философско-религиозни идеи в метафизичната система на Владимир Соловьев; 6. Религиозно-философски идеи за човека в Руското православно богословие. Духовното учение на св. Теофан Затворник и християнската философия на Виктор Несмелов.

Безполезно и излишно е питането защо едни, а не други автори, и защо едни, а не други теми са влезли в ползрението на докторанта. От значение е оценката, че подразделението е систематично и тематично обхващащо, без съществени съдържателни пропуски. И на второ място: анализирани автори са точно, коректно и експликативно представени. Руският религиозен ренесанс е историко-философски анализиран както през призмата на множество имена, така, най-вече, в смисъла на техните оригинални и фундаментални идеи. Тук е същинският приносен елемент на дисертацията. Нушев сполучливо обвързва имената с идеите, като тяхната синтеза съставлява неговата анализа на Руския сребърен век. Преднамерено не се впускам в детайлите и отделните подпараграфи, но все пак трябва задължително да отбележа: задълбоченото изследване на проблематика за единството, Богочовечеството, съборността,

свободата на човека, достойнството на личността, смисъла на живота и духовния стремеж към нравствения идеал, етическия максимализъм и мистичния реализъм, етиката на непротивостоене на злото, трансценденталния идеал и отношението към вечността. Изключително важен аспект е проучването на целостността на метафизичното познание и метафизиката в цялост в оптиката на религиозния опит и религиозно-антропологичните идеи. Всички тези аспекти са задълбочено анализирани в дисертацията, вкл. като интерпретации на концепциите на отделните представители на Руската идея, като именно те изграждат смисловия корпус на дисертацията.

Втората глава на дисертацията *Битието на човека и свободата на духа във философската култура на Руския религиозен ренесанс през XX век* е подразделена на осем параграфа с подпараграфи. Параграфите са: 1. Религиозно-философската мисъл на Руския Сребърен век. Философските идеи на идеализма, интуитивизма и религиозния реализъм на християнството; 2. Християнският възглед за човека в религиозната философия на Павел Флоренски и Сергей Булгаков; 3. Свободата на човека и християнският персонализъм в екзистенциалната „философия на духа“ на Николай Бердяев; 4. Метафизиката на човешкото битие в религиозно-философската система на Семьон Франк; 5. Християнска метафизика и етика на „преобразования ерос“ в религиозно-философския синтез на Борис Вышеславцев; 6. Философско-религиозни идеи в християнската богословска мисъл на Василий Зенковский; 7. Християнското учение за човека и духовните основи на нравствеността в Руската религиозна философия и Православното богословие през XX век; 8. Влияние на руската религиозно-философска мисъл върху християнската антропология и православното нравствено богословие през XX век.

Във втората глава се изследва как „представителите на руската философия преминават през едно критично превъзможване на трансценденталния идеализъм и етическия формализъм и достигат до живото екзистенциално познание на християнския реализъм и до персонализма на модерната руска философия“. Анализират се същинските собствено философски метафизически и антропологически системи на Лоски, Булгаков, Бердяев, Франк, Вышеславцев

и Зенковски. Прави се преход към съвременното религиозно-антропологическо философстване чрез изследване на влиянието на руската религиозно-философска мисъл върху християнската антропология и православното нравствено богословие през XX век.

Заключението на дисертацията обобщава нейните съдържателни резултати в осем пункта. Тяхното синтетично представяне формира самооценката на автора за нейните приносни моменти.

Докторантът формулира приносните моменти на своята дисертация в шест стегнати пункта. Те са реални и доказани. Тяхното лапидарно синтезиране може да експлицира ясна и конкретна докторска теза за метафизика на всеединството (с.11, 26, 35, 80, 85, 137 сл., 281 и др.), богочовечеството (с.11, 30, 80, 139 сл., 218 сл.) и съборността (с.11 и мн.др.).

Доц. Нушев има седем отпечатани публикации по темата на дисертацията. Всички те са излезли по време на докторантурата, т.е. след неговата доцентура и в един сравнително кратък, но наситен период на академично изграждане. Освен тях той има още множество публикации, повече или по-малко свързани с дисертацията, вкл. 5 самостоятелни монографии и студии, и редица други публикации в научни издания и сборници, статии в църковния периодичен печат и православни интернет издания.

Препоръката ми към колегата Нушев е за публикуване на дисертационния текст. Но след внимателно преосмисляне на неговата структура и подредба. На вътрешната защита в катедрата казах, че на пръв поглед дисертацията може да се определи като „доцентско произведение“, т.е. такова, което е предназначено изключително за лекционен компендиум. В това няма нищо лошо. Една монография с такова естество би била полезна както за студенти, така и за по-широк кръг интересувачи се. Но в случая замисълът е повече обратен – дисертацията всъщност надхвърля тази суха квалификация именно поради стриктното разгръщане на изследователската хипотеза върху широко историко-философско, историко-богословско и нравствено-богословско поле. Т.е. дисертацията е преди всичко с изследователско и концептуално естество, а лекционният компендиум е повече описателен и образователен. И именно тук

трябва допълнително да се помисли върху съдържанието на двете глави. Дали главите не трябва да са повече? Дали подразделението трябва да е единствено времево – факти през XIX и факти през XX век? Впрочем историко-философската анализа никога не се задоволява само с това ниво. Дали първата глава трябва да е само историческа, а втората – повече битийна и концептуална? Дали философският свят на Достоевски трябва да бъде отнесен само и единствено към историята на руската религиозна философия, дали вселените на Толстой и Соловьев попадат само там? Може би втората глава трябва да бъде типологично, а не само авторски подразделена. Впрочем тя носи концептуален заряд, но той като че ли е повече авторски обвързан.

Нямам принципни несъгласия с постановките на дисертацията.

Нямам съвместни публикации с дисертанта.

Заключение: Като имам предвид посочените теоретични приноси на изследването, неговата интердисциплинарна преплетеност, но в рамките на пределно ясни и изчистени концептуални параметри, точното и пространно изясняване на Руската идея, кръстосването на историкофилософска, фундаментално-философска и приложно-философска проблематика, от една страна, с историко-богословска, нравствено-богословска и догматическо-богословска проблематика, от друга, специфичната научна стойност на текста по отношение на промислянето на една характерна и относително близка до нас духовна традиция, както и неговата пригодност за университетски четения, убедено и категорично предлагам на членовете на уважаемото научно жури по защитата на дисертацията на **Костадин Кирилов Нушев** на тема: *История на руските философско-религиозни идеи за човека и духовните основи на нравствеността* да я гласуват за успешно защитена, като присъдят на дисертанта образователната и научна степен „**доктор**” по научната специалност *История на философията* в професионално направление **2.3. Философия**.

София, 25 ноември 2016 г.

Св. Климент, архиепископ Охридски

(проф. дфн Валентин Канавров)